NAŠE ŘEČ

ROČNÍK III. ČÍSLO 2.

JOSEF ZUBATÝ:

PLATITI.

Sloveso *platiti* má rozličné vazby a objevuje se v rozličných významech a rčeních, o nichž snad nebude na škodu podati souvislejší výklad.

1. Nejobyčejnější význam je *o vyplácení peněz* (anebo předmětů, jimiž se »platí«), franc. payer, něm. bezahlen atd. Ve 4. pádě je předmět slovesa *platiti*, je-li jím sám *plat, odměna, dluh, mzda, pokuta, částky, jež se platí* atd.; platíme nájemné, úroky, poplatky, daně, sto korun atp. *Zboží, předmět nějakého požitku, výkon* pro nás učiněný atp. jakožto předmět placení vyjadřuje se obyčejně 4. pádem s předložkou *za;* platíme za zboží, za něčí práci, za byt (nebo z bytu), za radu atd. Tak aspoň nalézáme v jazyce starším, kdežto dnes, zvláště v hovoru denním a ve slohu obchodním již často slýcháme na př., že má někdo platiti pivo, byt, ušitý šat, zboží atd. I u slovesa *zaplatiti* nalézáme podobné vazby, ale zde i v jazyce starším bývá pouhý 4. pád vedle vazby předložkové (což si vyložíme právě tím, že zde je sloveso již složeno s předložkou *za*, srov. »N. Ř.« 1, 238); tak na př. čteme v »Ježíšově mládí« ze 14. st., jak si kdosi u sv. Josefa dal dělati lože a praví mu »chci tobě tvój trud (práci) dobře zaplatiti« (Výb. 1, 411), bible Benátská (1506) překládá Tob. 5, 14 »zaplatím tobě práci tvú«, Veleslavínova »za práci tvou«, Kralická píše na př. 4. Mojž. 20, 19 »jestliže vody tvé napili bychom se, ... zaplatíme ji«, 2. Král. 12, 6 »ovečku také tu zaplatí (bohatý člověk) čtvernásobně«. Jazyk náš měl tedy vazby *platiti za něco, zaplatiti něco* i *zaplatiti za něco* s významem podstatně stejným vedle sebe, a jest docela přirozeno, že si vyvinul také novou vazbu *platiti něco* (vždyť vůbec v jazycích známých je zřejmá snaha zobecniti místo jiných vazeb na vyjadřování předmětu vazbu jedinou, v jazycích indoevropských vazbu se 4. pá-

dem): bylo by zbytečné i marné, kdyby kdo chtěl tuto novou vazbu zapovídati proto, že není v staré době doložena.

Jméno *osoby*, jíž se platí, klade se v 3. pádě: platíme nebo zaplatili jsme obchodníkovi (za) zboží, řemeslníkovi (za) práci, domácímu (za) byt atd. To je vazba, kterou nalézáme v době starší i dnes skoro stále a které bychom se také měli držeti (s výjimkou, o níž hned bude vyloženo): neměli bychom říkati, jak někdy také slýcháme (napodobením němčiny, kde v starší době také býval pravidlem 3. pád), na př. »zaplať zatím toho posla« atp.

2. Jsou ovšem případy, v nichž i u nesloženého slovesa *platiti* i jméno osoby i jméno zboží nebo služebného výkonu atd. aspoň dnes klademe v 4. pádě. Starých dokladů zde neznám, ale zdá se, že jich není spíše proto, že nemáme ze starší doby hrubě památek denního, zvláště obchodního způsobu mluvení, než proto, že by se tak opravdu nebylo mluvívalo. Jde o doklady pohodlnějšího, zkráceného vyjadřování, jaké tak často bývá v denním hovoru, kdežto mluva vybranější a zvláště mluva knižní se mu raději vyhýbá, aniž proto máme právo mluviti o skutečné jazykové nesprávnosti.

Někdy chceme mluviti vlastně o placení nutného, nějakou úmluvou, nařízením, zvykem nebo jinak nepochybného a závazného platu, ale z pohodlí se vyjadřujeme stručněji tak, že místo co bychom řekli, že někdo platí plat náležící nějaké osobě, ústavu, úřadu atp., že platí plat za nějaké výkony, za dodávání potřeb atp., řekneme zkrátka, že platí onu osobu, onen ústav, úřad, ony výkony, potřeby atd. Mluvíme tak zvláště, kde jde více o zjištění, *kdo* platí, než o jiné okolnosti placení (že se platí, komu a zač se platí atd.). Zaměstnavatel má platiti odměny za lékařské služby a platy za dodávky léčebných potřeb: říká se pak zkrátka, že platí lékaře, lékárnu, nemocenskou pokladnu, ochrannou stanici, nemocnici, léky atd. Nakladatel nebo majetník časopisu platí pomocné síly redakční, opisování, překlady atp. Otec dospívajícího syna se pochlubí, že si sám již platí krejčího nebo svůj pokoj; paní si platí předčitatelku, divadlo atd. Každý vidí, jak se i touto cestou blížíme bezpředložkové vazbě *platiti něco*, o níž jsme vykládali, že v starší době nebývala ještě v obyčeji.

Pouhý 4. pád nalézáme také, kde mluvícímu nejde tak o to, že se platí, nýbrž kde má na mysli *prodejnou cenu zboží*. Z Rosy má Jungmann větu »platil loket sukna po třech zlatých«, z obecného hovoru věty »libru po tolaru platil, po čem se platí korec pšenice, po čem se platí tento papír«. Tak mluvíme stále; je možna také vazba, kde ve 4. pádě je cena, nikoli zboží (»platil

jsem 400 korun za metrický cent«, ale také »platil jsem pšenici 400 korun za metrický cent«): nelze říci podle mého soudu, že by jedna z těchto vazeb byla nesprávná.

3. Jsou u slovesa *platiti* ještě jiné vazby, které se ovšem netýkají jen tohoto slovesa samého, nýbrž i jiných sloves z téhož kruhu významového (na př. *dávati, bráti*). *Platíme za někoho*, přejímáme-li jeho povinnost; *platíme po koruně* (ve významě podílném, distributivním), platíme-li za každý kus, za každou určitou část zboží korunu. Zejména dvě vazby zasluhují zvláštní pozornosti.

Platíme od práce, od ušití atp. (anebo také *dáváme, bereme* atd.). Tato vazba se ztrácí z obyčejného hovoru, mimo ojedinělé ustálené zbytečky, zobecňuje vůčihledě vazba s předložkou *za*, která nesprávná není, ale neměla by vytlačovati vazby s předložkou *od*. V starším jazyce byla tato vazba mnohem hojnější; platívalo se na př. od mostu (mostné), od přívozu, poslu od listu (od dodání listu), hrobaři od hrobu; Hus vyčítá, že se dává »od svátostí, od pohřbu, i ode křtu, i od zpovědi« (1, 344), že se bere »od svatého oleje« (posledního pomazání; 2, 384); »sultan Murat od jedné každé osoby lidu svého, aby převezeni býti mohli, dal po jednom dukátu« (Kron. Tur. 1, 171). Jak z těchto dokladů viděti, tímto způsobem se vyjadřovali naši předkové, kde šlo o placení za nějaký výkon nebo za užití cizího majetku, ne o věc, která přešla v majetek platící osoby; proto vypravuje na př. Prefát z Vlkánova (498): »navečeřevše se, počtli jsme s naším hospodářem, co jsme dlužni *za* stravu i *od* hospody«.

O poplatcích právních se říkalo *platiti (dávati, bráti) s něčeho*, zvláště kde se mluvilo o platech za jednotlivé kusy věcí, z nichž se platí. My, pokud se ještě podobně vyjadřujeme, změnili jsme původní *s* již v *z*, a aspoň v této podobě bychom měli starý způsob zachovávati. Platíme posud (dáváme, bereme, dostáváme) nájemné z bytu, z domu, ze zahrady; z kusu dobytka, z vozu tolik a tolik mýta, z korce tolik a tolik daní atd.; »král Vladislav požádal pomoci na obcech pražských s zákupu, to jest s kopy po groši, zač kto má svého dědictvie kúpeného« (Letop. 211); »páni... dávali s hlavy po zlatém uherském a s čeledi po 1 groši s hlavy, i z měst i ze vsí s každého (člověka) po 1 groši českém, i s dětí; páni stavu rytířského po zlatém, s manželek, dětí i se vší rodiny« atd. (t. 259, k r. 1502); »zárožné (pokuta za hovězí dobytek), jestliže by kde na škodě komu zajato bylo, aby jemu (rychtáři) bylo dáváno s rohu po 2 d. b. (denárech bílých) a s koně po ½ groše b. a s svině 2 d. b. a s husy 1 haléř« (Arch. Č. 17, 160 z r. 1512). I o služebné práci, odměňované nějakým požitkem, podobně se říkávalo; na př. »ti (lidé) mají deset dě-

din, ježto s nich na vinnici dělají« Arch. Č. 14, 370 (r. 1454); »rychtářstvie svobodné, než služba s toho jest« (t. 373, r. 1454). Platíme »na něco«: proto, hledí-li se na plat s opačného stanoviště, říkalo se docela správně také, že se platí »s něčeho«.

4. Zde bych rád upozornil na slovo, které upadlo v zapomenutí a přece snad zejména ve slohu právním a úředním leckdy mohlo býti vhod. Kdo přijímá, slove starým a dobrým jménem *příjemce* (ovšem mohl a může příjemce přijímati cokoli, ne jen plat). Kdo platí, je podle slovníků (počínaje tuším od slovníku Dobrovského) *platitel:* ale nezdá se, že by toto slovo bylo příliš v obyčeji. Staří Čechové mu říkali *plátce* (tvořeno jako *správce, strážce, rádce* atd.); to je slovo, které snad i lépe zní než *platitel* a snad by se mohlo i vzkřísiti k novému životu. V starší době bylo toto slovo časté i v obyčejné mluvě; kdo nechtěl platiti dluhů, »nechtěl býti plátce«, Sychra má i rčení »špatný plátce« o člověku, který nerad platívá.

Na Moravě bývalo a podle Bartošova slovníku na moravském východě posud žije slovo *plátež* s významem »placení«; u Počátek je »plátežný člověk«, kdo správně platí, »neplátežný« je, kdo nerad platí (podle Vlad. Zeleného u Kotta 7, 253); »plátežník« je lichvář, nebo kdo nerad platí, platiti nemůže (Bartoš, Kott 2, 575). *Plátež* by ovšem snad ubohým »plátcům« příliš připomínalo slova krádež, loupež,

5. *Cena zboží* se vyjadřuje také tak, že se řekne na př. »*žito platí* dnes až 800 korun« (myslí se obvyklá míra, podle níž je zvykem naznačovati cenu, dnes metrický cent). Je to starý způsob mluvení. Dalimil vypravuje v hl. 94.: »pak na léto taká žizn bieše (hojnost byla), že kořec žita šest peněz zlých platieše (šest drobných peněz platil)«; podle pamětí rakovnických r. 1433 »mandel žita platil 5 kop«, o r. 1463 čteme, že »chmel v ty časy platil strych po 20 gr. (Arch. Č. 18, 329). Stejně se mluví odedávna o ceně peněz. Kabátník z Litomyšle vykládá o turecké měně, že »aspra platí čtyři penieze bielé«, Všehrd zase, že »rýnský zlatý neplatí... než dvamezcietma grošóv českých«; jinde se žádá na př., »kterak kolivěk zlaté tu (v Strakonicích) platie, tak aby je (Holub) bral a jináč nic« (Arch. Č. 15, 26, r. 1478).

Zenklův »Rádce« radí, aby se neříkalo »kůže platí«, nýbrž »kůže je drahá«. Ani není jedno, jak se řekne: zboží »platí« se stanoviště prodávajícího, »je drahé« se stanoviště kupujícího, a zvláště dnes dobře víme, jak veliký to je rozdíl. A říká se tak, bez výslovného udání ceny, u nás také odedávna. Hus na př. (u Erbena 1, 217) vykládá za způsob »chytré neb přikryté lichvy«, »když obilé neb jiná věc bude kúpena laciněji, než platí,

proto, že kupec penieze má hotové« (diskont); píseň, jejíž nápěv Smetana v »Českých tancích« tak krásně zpracoval, zpívá, že »cibulička platí, kopa za dva zlatý«. Ostatně týž »Rádce«, podle kterého věta »kůže platí« je nesprávná anebo snad méně správná, schvaluje větu »obilí připlatilo«: jak vyložiti tuto neshodu? »Obilí platí« je věta stejně správná a stejně česká, jako řekneme-li o penízi, že »platí« nebo »neplatí«, a bylo by opravdu škoda, kdyby se podařilo tento výraz vymýtiti, jako bez skutečné příčiny bylo již vymýceno leccos jiného stejně dobrého.

6. Sem jest tuším zařaditi jiný způsob mluvení, který sice již vyšel z obyčeje, kterého však nicméně by si měli všimnouti spisovatelé, kteří si vybírají látky z života staročeského.

V starší době se říkávalo, kde šlo komu při nějakém počínání o přísný trest, kde nějakým počínáním se odvažoval života, cti, hrdla atp., *»platí život, čest, hrdlo«* atp. Na př. čteme věty jako »kdož by takové věci jednal, neplatí jemu než hrdlo«; »hrdlo jemu platí, když by se zjevil« Chel. Post. 195b; »přihodilo mi se, že sem člověka zahubil: budu-li při jistině (corpus delicti, zde při mrtvole) popaden, platí muoj život« Gesta hl. 54. Jiné doklady jsou u Jungmanna a u Kotta. Zdá se, že podstatné jméno bývalo původně ve 4. p. a *»platí život«* znamenalo asi »stojí to život, má to cenu života«; jsou doklady s nepochybným 4. pádem. Tak na př. soudce vyzývá v 37. hl. Gest vinníka, jenž se může třemi pravdivými větami vyprostiti z trestu smrti: »pověz třetí pravdu, a vysvoboď se od smrti, jižť (kterou ti) platí«. Ale protože tvary jako život, hrdlo, smrt, čest jsou v češtině mluvnicky nezřetelné, mohouce býti stejně pádem 1. i 4., tento ustálený způsob mluvení býval po stránce mluvnické i nesprávně pociťován tak, jako by slovo hrdlo atd. byly podmětové 1. pády a objevují se i doklady s nepochybným 1. pádem, v nichž čteme na př. »pakli by kto to přestúpil, tomu platí ruka« (Kott 2, 576), »platilať by má hlava« (Flajšhans, Č. přísl. 1, 269). Jinou mluvnickou obměnou, založenou na sázkovém rčení »platí o . . .«, je zde podobná vazba v povídkách o bratru Palečkovi (Výbor 2, 1339): »bratře králi, tobě platí o duši, o lidi i o všecku zemi«; srv. Flajšhans, Č. přísl., (z Komenského) »o tvou se tu hlavu hrá«.

7. Přídavné jméno *platný* znamená vlastnost osoby nebo věci, jež »platí«. V starém jazyce se tak tohoto jména přídavného užívalo i se základním významem slovesa platiti; tak na př. v listinách o prodeji nebo postupu panství a menších zboží bývá velmi často zmínka také o lidech »platných i neplatných« (platících i neplatících úrok), tam usedlých. Peníz, který »platí«, t. j. jehož cena se uznává, je »platný (ovšem, peníz »platný« v starých příkladech

bible je také peníz, jímž se platí, tak »numisma census«, Mat. 22, 19, »peníz daně« bible Králické); a v přeneseném významě »platná« je pak také osoba nebo věc, která »platí«, má cenu, vážnost, důležitost atd. Baworowský rukopis na př. hrdiny nazývá reky nebo »člověky« »platnými«. »Platné« jest pak také, co člověku je na prospěchy, co mu pomůže k cíli, za nímž usiluje. Tak čteme na př. takovéto věty: »platnějšíť jest vrabec v ruce, nežli sto řežábóv na lúce« (Baw. 22a), »kdo chce víru platnú a živú, musí Boha nade všecky věci milovati« (Hus 3, 155), »k ctnostem po naučeních daleká jest cesta, než po příkladích blízká a platná« (Kocín ve Výb. 2, 1659). Sem patří staré výrazy »co je platno?«, »nic není platno« atp.

Takováto rčení s přídavným jménem *platný* jsou stejně oprávněna, jako sloveso *platiti*, leda že jazyk v některých odstínech významových někdy raději klade přídavné jméno, v jiných sloveso. Dnes na př. říkáme spíše »však mu to nic není platno«, ale v staré době bylo možno říci také »však mu to nic neplatí« (Baw. 202b). Učí-li matiční Brus (3. vyd. 239), že věta »nic neplatila mu přetvářka« správněji by zněla »nic mu nebyla platna, nepomohla«, bylo by lépe říci, že tímto způsobem dnes se vyjadřujeme spíše než oním, že však žádný z nich není nesprávný. Milence, příliš žádostivého v »Májovém snu«, (ve vyd. Zíbrtově 68) krotí paní slovy »již by má krása platila málo, kdyby mi se tak dalo, jakož tvé bláznovství žádá«; to znamená patrně totéž, jako bych řekl »již by (mi) má krása nic nebyla platná«, a každý Čech tomu také tak rozumí.

8. *Platiti* pak znamená »míti platnost« také, kde jde *o nějaké ujednání, o nějaký výrok, o nějaké nařízení* atd. Smlouva »platí«: Skála píše podobně (1, 56) »kdyby ten sněm (zde sněmovní usnesení) místa (platnosti) neměl, tedy jiná sněmovní snešení také by nemusila platiti«. Přijímáme-li při smlouvání něčí nabídku, prohlašujeme souhlas prostým »platí«, docela jako Němec větou »es gilt«, Francouz slovem »va« (vl. »jde to«).

Zejména také *o sázkách* se tak vyjadřujeme. Naši předkové nabízívali sázku otázkou »oč platí«. Hus na př. vypravuje v traktátě »O svatokupectví« (u Erbena 1, 447), jak se prodávaly fary pod pláštíkem sázky mezi podacím pánem a kupujícím: »A mají také jiní lstivý klobúček, že vetuje se neb zakládá takto: Oč platí, pane, že nedáš mému synu kostela? A pán dí: Platí o padesát kop, že dám. A on dí: Platí. A pán: Nu, já dávám synu tvému kostel; dáš padesát kop.« Tato sázková formule (»oč platí, že...«) se pak stávala ve smyslu přeneseném jazykovým

prostředkem na vyjadřování přesvědčení mluvící osoby, že se nějaká věc má, jak ona soudí, a všelijak se i zkracovala. Místo »oč platí, že...« (v Xenofóntově Kyrup. 6, 4, 3 překládá Abr. z Gynterrodu »má milá manželko, platí, žes ty své klénoty... na tu zbroj... dala rozdělati?«), říká se také »oč, že...« (»oč-že mám v srdéčku zavřené ptáče« u Čelakovského), i také prostě, s tónem na polovici tázacím, na polovici volacím, pouhým že... (»že mám v srdéčku zavřené ptáče!«).

Pro srovnání přidávám, že se podobným způsobem v němčině vyvinuly potvrzovací výrazy slušející k slovesu *gelten*. Tak částice *gelt* (asi »není-liž pravda?«), jíž se provázívá výrok nějaký, jehož pravdivost se má vytknouti, a již vykládají z *gelte* (es gelte), »ať platí (sázka)«; tak se říká již od 14. stol. Původní otázkou, nabízející sázku (jako u nás »oč platí?«) bylo *was gilts* (»co platí«), dnes již vyšlé z obyčeje; často tak psával Luther (na př. překládá Jer. 13, 21 »was gilts, es wird dich Angst ankommen«).

9. Na konec několik slov o některých rčeních, o nichž může býti pochybnost, jsou-li správně česká či nic. Soud není docela snadný, protože jde o rčení, jichž z doby staré doložiti nedovedeme, jež, jak se zdá, vznikla v době nové: ale zdá se mi, že by nebylo dosti, aspoň ne nepochybně odůvodněno, kdybychom zamítali rčení s vazbami, v češtině docela oprávněnými, v nichž sloveso *platiti* má význam, v češtině i odjinud známý, jen proto, že jsou bezpochyby původu novějšího.

Výrok nějaký »platí«, je tolik, jako že má platnost, jest pravdivý nebo aspoň uznávaný. A jako lze říci, že se na př. něco povídá o někom nebo o něčem, nelze pokládati za vazbu nečeskou, říká-li se v témže významě *platí o někom, o něčem*. U Kotta 7, 254 čteme doklad ze Šafaříka »totéž platí o Dubrovníku«, u Mašína »to neplatí stejnou měrou o všech osadách« z Bartoše: a u Bartoše i u Šafaříka smíme předpokládati dostatečnou míru českého jazykového citu.

V posledních letech slýchati v Praze (i jinde) *to na mne neplatí*, t. j. to nemá platnosti, moci na mne, nemusím toho dbáti. Je to rčení dnes vulgární, ve vážném písemnictví ještě nemožné (»Nár. Politika« ho užila loni 17. září o nařízeních, týkajících se návratu k zimnímu času, která prý na pražské hodiny »neplatila«, a uznala proto za dobré, sloveso dáti do uvozovek): o skutečné nesprávnosti však ani zde tuším mluviti nelze.

Matičnímu Brusu (v 3. vyd. str. 239) se nezdá správnou věta

závazky ty pro něj neplatily; má prý se říci »netýkaly se jeho, závazků těch neuznával a p.«. Nerad bych se pletl do právnických otázek: ale zdá se mi, že není jedno, řeknu-li, že závazek pro někoho platí, či že ho neuznává (závazek může býti pro mne skutečným, platným závazkem, třebas ho neuznávám), anebo že se mne netýká (nějaký závazek se může týkati mne, mého prospěchu nebo mé škody, aniž jest platný pro mou osobu). Smluvní ustanovení o výpovědi na př. »platí pro obě strany«: jak se máme vyjádřiti bez předložky *pro*, aby právní smysl tohoto ustanovení byl zřejmý, jak přece má býti? »Nařízení toto platí pro okresy X., Y. a Z.«: jak to vysloviti bez předložky *pro*, aby byla vyslovena *platnost* nařízení?

Mám i toto rčení s předložkou *pro* za správné. Ale o předložce této, které se u nás dosti křivdí, promluvíme si jednou zvláště; kdo uznává v takovýchto rčeních její nesprávnost, měl by říci, jak bez ní mají vypadati na př. věty »je zde psaní pro tebe, mám pro tebe knihu, přivezl jsem ti pro děti jablka«, anebo jak jinak naznačiti různost významovou, která je na př. mezi větami »co ti mám učiniti« a »co mám pro tebe učiniti«.

10. Zbývá dvojí rčení, jež oboje naše brusy odsuzují jako germanismy: i podle mého soudu s právem. Jsou to rčení, v nichž sloveso *platiti* má význam poněkud dále přenesený, jinde v češtině neznámý, jichž v starší době nebývalo a jichž snad ani není v ústech venkovských lidí, nezvyklých mluviti po městsku.

Upozorňujeme-li koho na řeč svou nebo cizí, o níž si přejeme, aby si jí dobře všiml a nemyslil snad, že se netýká jeho, říkáme *»to platí tobě«;* přijdeme-li někam, kde by mohlo býti pochybno, ke komu vlastně jdeme, říkáme *»má návštěva platí vám«* atd. *Platiti* zde neznamená »míti platnost«, nýbrž něco jako »týkati se«. V němčině se tak říká dávno; v starší době spíše (ač ne vždy) o něčem nepřátelském, v době novější o čemkoli. Říkávalo se na př. o válce, i o ohni »es gilt dir, deinem Hause« atp., Luther na př. napsal »denn es galt die Aufruhr den Reichen eben so wohl als den Oberherrn«. Po česku se lze vyjadřovati všelijak: to se týká tebe, padá, jde, míří na tebe, o tobě mluvím, to říkám tobě (o tobě), k tobě jdu (přicházím) atd.

Říkáme o někom, že *platí za něco*, na př. za poctivého člověka, za poctivého, za bohatého, za něčího otce atd.: po česku řekneme, že ho mají, pokládají za poctivého — každý říká (myslí), že to je poctivý člověk; říká se (povídají, myslí se), že jest jeho otcem atp.

*

FRANTIŠEK BÍLÝ:

Z MÝCH VZPOMÍNEK NA JANA GEBAUERA.

II.

Častý pobyt u prof. Gebauera způsobil, že jsem se stal jakýmsi osobním tajemníkem jeho i důvěrníkem celé rodiny. Svěřoval mi vyřizování i věcí osobních, docházky do knihoven, do tiskáren i k jednotlivcům, s nimiž bylo právě něco sjednati. Při tom mi leckdy na mou otázku, jindy sám od sebe pověděl charakteristiku těch oněch osob aneb nějakou význačnou příhodu. I poznával jsem tak vynikající muže naše dílem osobně, dílem z hovorů Gebauerových s mnohé stránky, která nezasvěceným zůstala utajena třebas navždy. Protože pak Gebauer posuzoval lidi spravedlivě, nemiluje pomluv ani křivd, byly mně tyto poznatky zvláště drahocenné. Zabývaje se již od let gymnasijních literární historií, filologií a estetikou, mohl jsem teď ukájeti svou duševní žízeň těmito hovory a obohacoval jsem ducha i vědění své. Gebauera nebylo lze vystihnouti z jednoho hovoru nebo z krátké známosti. Teprve delším obcováním rozevíral se obzor poznání jeho povahy a jeho neobyčejných vědomostí. Měl obsáhlou znalost všech literatur světových, zejména pak slovanských, a rovněž tak vynikal znalostí jazyků. K tomu značnou měrou přispělo jeho pětileté zaměstnání v Riegrově Naučném slovníku od r. 1861—65. Tohoto zaměstnání vzpomínal zejména potud rád, pokud tam poznal celý literární svět český té doby; zvláště však byl povděčen tomu, že tam navázal styky s Vatroslavem Jagićem, tehdy 26letým profesorem gymnasia v Záhřebě, jenž několika drobnými články byl na sebe obrátil pozornost slavistů a zvláště vysoce byl oceněn Miklosićem, tehdejším vévodou slavistiky a příznivcem Gebauerovým.

R. 1864 došlo v Naučném slovníku na článek Jihoslované. Jeho opatřením byl pověřen Gebauer. Nepamatuji se již, kdo Gebauera upozornil na Jagiće, ale myslím, že to byl Miklosić. U nás dotud Jagić byl úplně neznám, vždyť ani Naučný slovník jména jeho pod písmenem *J* ještě neuvedl, ačkoliv od hesla *Ja* k heslu *Ji* není daleko. Ale Jagić byl získán a svěřena mu část, týkající se srbo-chorvatského jazyka a písemnictva. Jako bratrské objetí vypadá filologický oddíl článku Jihoslované: Gebauer sám napsal obecný přehled o jazyku Jihoslovanů, pak oddíl o jazyku

slovinském (ale tehdy se užívalo výrazu: slovenský) a chorvatsko-srbském, kdežto Jagić srovnal nářečí kajkavské, čakavštinu a štokavštinu. Pak zase následuje od Gebauera dějepis jazyka Jihoslovanů vůbec a jazyka slovinského, od Jagiće stať o jazyku chorvatsko-srbském. Literaturu slovinskou Gebauer na radu Jagićovu svěřil druhému, staršímu profesoru záhřebského gymnasia Ivanu Macunovi, horlivému pěstiteli jednoty slovinsko-chorvatsko-srbské a zdatnému filologu, literaturu chorvatsko-srbskou napsal Jagić sám, a to přímo mistrovsky; jest to posud nejlepší přehled podobný vůbec. Ze statí těchto Gebauer poznal jasně geniálnost mladého Jagiće; článek Jihoslované, doplněný národopisnou částí od redaktora Jana Černého, vzbudil velikou pozornost a rozšířil vědomosti a zájem o jihoslovanskou literaturu do širokých vrstev. Dozvuky tohoto zájmu dolehly také na Moravu; i my, studentíci českého gymnasia brněnského, jsme si opatřili sešity Naučného slovníka o Jihoslovanech jednající. Do života Gebauerova zasáhla tato součinnost navždy památně; oba mužové spojili se přátelstvím, které dovedla přervati jen smrt; nejednou pak se projevilo zvlášť významně. Tak na př. hned r. 1874: tehdy založena v Záhřebě universita. Jagić způsobil, že Gebauerovi nabídnuta tam řádná stolice slavistiky. To byla lákavá nabídka, a Gebauer dosti prý váhal, neboť v Praze nebylo tak brzy čáky na řádnou profesuru, a hmotné poměry Gebauerovy nebyly bohatecké. Ale odolal vábnému pokušení a doporučil za sebe docenta Leopolda Geitlera, který také profesuru dostal. Nejednou mi řekl, že mohl toho litovati, ale nelitoval. Podle pravdy budiž uznáno, že české kruhy vědecké a zvláště Kvíčala zdržovali ho od odchodu z Prahy a Kvíčala mu vymohl na ministru Stremayerovi slib, že bude jmenován v Praze mimořádným profesorem. Zároveň stolice jeho rozšířena na stolici všech slovanských řečí a literatur, což Gebauera velmi potěšilo, protože to posílilo jeho postavení proti žárlícímu naň prof. Hattalovi. Nabídka záhřebská byla již druhá; po prvé asi r. 1865 přičiněním K. J. Erbena mu byla nabídnuta stolice slavistiky v Charkově.

O Jagićovi mluvil Gebauer vždy neobyčejně srdečně a s respektem velikým, jak o málokom jiném; jemu nevěděl hany ani vady. Zajímavo jest, že Jagić se ubíral v práci své cestou stejnou s Gebauerem; oba vedle jazykovědy se osvěžovali studiem lidové poesie, čili, jak se tehdy obecně říkalo a psávalo: poesie národní.*

* Slovo lidový uvedl u nás v oběh Fr. Bartoš, jenž ho počal užívati podle polského ludowy. Již na gymnasiu nás žáky upozorňoval na vhodnost a přiléhavost jeho, zvl. když nás v hodinách slovesnosti obeznamoval se sborníky svého milého Oskara Kolberga Pieśni ludu polskiego a Lud jego zwyczaje, mówa, przysłowia, pieśni atd.

To bývala vždy práce Gebauerovi milá, když se zabořil do slovanského básnictví. Tím studiem chtěl z povahy básnických plodů vyzpytovati povahu ducha tvůrcova a objasniti podstatu národní povahy vůbec. Srpske narodne pesme Vuka Karadžiće, Skazanija russkago naroda od Sacharova, Kirějevského Pěsni, Erbenovy Prostonárodní písně, Sušilovy Moravské národní písně, Pieśni ludu ruskiego v Galicyi od Žegoty Pauliho, litevské, německé a j. sbírky lidových písní častým bývaly hostem na jeho stole. Znalost slovanských jazyků si zjednal v mladých letech; již r. 1863 uveřejnil v Lumíru, jehož redakci po smrti Ferdinanda Břetislava Mikovce r. 1862 byl převzal Vítězslav Hálek, »Ukázky z národního básnictví bulharského« a v Rodinné kronice, Nerudou řízené, vydal téhož roku překlad ruského románu Marfa posadnice. V obém máme rané svědectví jeho znalosti slovanských jazyků. Ke svým studiím O metaforických obrazech básnictví národního, zvláště slovanského (v Listech filologických r. 1874) a O začátcích, v jakých si libují národní písně, zvláště slovanské (tamtéž r. 1875) dostal se již zpod tuhé práce filologické, do které se ponořoval čím dál, tím více od r. 1870, kdy se dostal z Pardubic, kde byl profesorem na české reálce a kde si založil také šťastný rodinný krb, na českou reálku pražskou.

O kom mluvíval ještě jako o geniálním jazykozpytci s úctou a oddaností, to byl Eduard Novotný, vynikající znalec sanskrtu a klasické filologie. I s mužem tímto se Gebauer spřátelil v Naučném slovníku, jehož byl Novotný rovněž spolupracovníkem. Novotný byl vedle toho profesorem na malostranském gymnasiu německém, jako Gebauer od roku 1862—65 suplentem české reálky. Z těchto přátelských styků Gebauer vytěžil zisk, jehož si povždy vážil stejně jako hluboké a vzácné povahy Novotného: důkladnou znalost sanskrtu, z něhož pak — jak už v první čtě bylo řečeno — Gebauer uveřejnil některé převody básnické v Hálkových Květech. Novotný náleží na universitu! a je to hřích, že tam není! to byl stálý úsudek Gebauerův o něm. Ovšem to nebylo tehdy Čechu tak snadno, dostati se na universitu, a Novotný neměl té povahy, aby se tam dral; byltě nad míru skromný, plachý a skoro morous. Profesor Kvíčala, který jediný by byl mohl o to se zasaditi, potřebného úsilí nevyvinul. Novotný přešel roku 1873 na české gymnasium akademické a doplnil lesk tamějšího profesorského sboru; ústav ten byl věru malou universitou v těch letech. Tam byli nyní tři vzácní přátelé Gebauerovi: Jindřich Niederle, Fr. Velišský a Eduard Novotný.

První opustil přátelský kruh dne 8. září r. 1875 Jindřich Niederle, a to v Nové Pace, kde dlel na zotavenou prázdninovou.

Gebauer projevoval nejednou obavy o jeho zdraví. Vytýkal mu, že se nešetří, že pracuje do úpadu — a práce stále se hrnula se všech stran. Aspoň zkušební komisařství kdyby nebylo spočinulo na jeho bedrech! Dostalo se mu ho ovšem jako vyznamenání, ale tížilo, tížilo! Jakou lítost pocítil Gebauer z úmrtí Niederlova, nedovedu vypsati; postačiž na osvětlenou uvésti, že on, který se vyhýbal veřejnosti, spolkům a dokonce veřejnému řečnění, převzal ochotně úkol slavnostního řečníka, když roku 1883 zasazena památní deska na rodném domku přítele v tak mladém věku 35 let zemřelého.

Gebauer znal všecky tajné hříchy Niederlovy: že si rád zabásnil, ale nikdy s pracemi těmi na veřejnost nevystoupil, ač prý to byly pravé perličky, básnické plody vroucího citu, myšlenkové hloubky a skvělé formální vybroušenosti,* že byl nadšeným zpěvákem, z míry ochotným přednašečem ve spolcích a náruživým stenografem jako Novotný — tenkrát si naše inteligence zakládala na tom, že máme českou stenografii. Ale za jedinečného a nenahraditelného jej pokládal v mistrném ovládání jazyka, z něhož dovedl vykouzliti ve svých překladech Sofokla a Homéra nejvyšší lahodu a nejjemnější krásu v bezvadné dokonalosti a správnosti, sdružuje nepřekonanou znalost obou řečí s jemnocitem a vkusem. Za krásu krása! bylo jeho heslem a uměním.

Rány té nezacelil Gebauerovi už nikdo; navždy přestaly i vzájemné návštěvy obou přátel. Niederlovo místo v srdci Gebauerově nenahradil už nikdo.

Do popředí vstoupil teď mezi klasickými filology věrný druh Niederlův od studentských let a kolega na akademickém gymnasiu, prof. Fr. Velišský. Velišskému mne Niederle a Gebauer doporučili rovněž pro korekturu úloh, což Velišský uvítal s radostí. Takto jsem měl příležitost nahlédnouti do zákulisí velikého a osudného sporu vědeckého a osobního, vzniklého po vydání životního díla prof. Velišského, Života Řekův a Římanův r. 1876.

Velišský byl jako jeho soudruh Niederle z těch lidí, kteří znají z života jen práci. Jako se lišili tělesně — zavalitý Velišský kypěl zdravím, na útlém a vpadlém Niederlovi bylo znáti chorobu plicní — tak i duševně se rozcházeli: proti klidnému, srdečnému a hovornému Niederlovi byl Velišský vznětlivý, prudký, k lidem málo sklonný. Ale v lásce ku práci, neúmorném studiu, v nadšení pro klasickou filologii byli si blíženci. Byl-li Niederle více zaujat pro mluvnici a pro poesii, Velišský měl větší smysl pro skutečný život a oddal se hlavně badání o reáliích a

* Po smrti Niederlově byly některé básně otištěny ve Světozoru a Lumíru, v Lumíru též dojemná »Labutí píseň«, dýšící předtuchou brzkého skonu.

starožitnostech. Podnikl proto cesty po Italii, Řecku a Thracii a rád o nich vyprávěl. Dal zhotoviti pro svůj spis některé štočky obrazové podle vlastních nákresů, jiné si vypůjčil a hrával si s nimi jako dítě. Kdykoliv jsem k němu přišel, ukazoval mi je a vyprávěl, co peněz dal již a pořád dává do té knihy. Zvláště si zakládal na tom, že kniha jeho vyjde také v ruském překladě a že bude na Rusi zavedena jako učebnice. Přípravy pro veliké dílo jeho zabíraly mu veškeren čas a všecku mysl; proto byl tomu rád, že mi mohl svěřiti časomorné a únavné opravování úloh, zvláště německých.

I Gebauer jevil zájem o dílo a zhusta bývala o Velišském řeč. Ještě víc ovšem se o ně zajímal Kvíčala. Kvíčala byl muž vrcholného sebevědomí. Chtěl se zdáti vtělenou objektivností a spravedlivostí, chtěl býti jmín pánem na universitě, v české vědě i v české společnosti vědecké; ale pod ledově chladným zevnějškem skrývala se krajní citlivost osobní, palčivá ctižádost, srdce tvrdé a neodpouštějící, málo upřímné. Požadavky jeho při státních zkouškách byly vystupňovány do nejvyšší míry a vypravovaly se celé historky o nich a jeho neúprosné přísnosti i k nejbližším příbuzným. Kvíčala chtěl míti na gymnasiích důkladné a zdatné filology a dosáhl toho také — ale s jakými obětmi! Byl pýchou, ale i postrachem klasických filologů, a v takovém ovzduší nekvete láska. Školy vědecké si odchovati neuměl a nebylo to ani možno při jeho nadnášivosti, nepřístupnosti a zálibě v rušení pořádku. Přednášel nepořádně, dnes ano a zítra ne, a pak zas ano, když už posluchači byli se rozjeli na prázdniny neb svátky, nepořádně vydával Listy filologické — v tom s ním měl Gebauer jako spoluredaktor veliký kříž: ani jediný sešit nevyšel včas, některý i o půl roku později — nepořádně docházel do všelikých schůzí — a jinakým nebyl ani doma. Profesora Krále, svého nejlepšího žáka, jejž by byl rád úže připoutal i k rodině své, pozval jednou k nim na oběd, a když Král přišel, ohlásil mu, že musí ještě někam odskočiti, zamkl jej do své knihovny a nechal ho tam čekati plné čtyři hodiny na svůj návrat. Kvíčala nebyl prost žádných křehkostí pozemských, ale dovedl to utajiti širším kruhům. Prof. Gebauer však je dobře znal, zejména též jeho náklonnost alkoholní, která mu jednou způsobila těžkou a dlouhou nemoc.

Jako učenec měl jméno zvučné i za hranicemi, zvláště v oboru tekstové kritiky a exegese i na poli skladby indoevropské; mohl tedy jen vítati vzdělavatele jiných oborů klasické filologie, jakým byl na příklad Velišský. Zprvu také jej hodně cenil a nejednou jsem slyšel uznalé výroky o archeologickém studiu Velišského.

Navrhl jej i za zkušebního komisaře pro státní zkoušky z klasické filologie po smrti Niederlově.

Ale tu se osvědčila zase pravdivost přísloví, že z malé jiskry velký oheň bývá. Velišský při státních zkouškách jednou dostal pod nůž kandidáta, který nic neuměl a všecko spletl v jeden nesmysl. Šlo o výklad řeckého dramatu. Velišský se rozčilil a nemoha se již opanovati, zvolal: »Prosím vás, kde jste to sebral, od kterého v . . . to máte?« A milý kandidát řekl, že je to z přednášek prof. Kvíčaly. Velišský na to, že to není možná, ale kandidát trval na svém a neměl nic pilnějšího na práci, nežli zajíti ke Kvíčalovi a říci mu to. Kvíčala uvěřil. A oheň byl na střeše. Nesnesl takové urážky a na Velišského nadobro zanevřel.

Brzy potom vyšel Život Řekův a Římanův tiskem a Kvíčala potřeboval kritiky toho díla. Rozumí se, že se obrátil především na nejčipernější hlavu mladé generace klasickofilologické, už tehdy temperamentního a velmi řízného prof. dra Josefa Krále, v němž nadto viděl budoucího zetě svého, aby napsal posudek o Životě, slibuje mu přispěti k němu svými poznámkami. Král se dlouho zdráhal, ale posléz byl přece umluven a přesvědčen. Napsal zdrcující kritiku do Listů filologických r. 1877, kde uznal sice nejednu přednost a zásluhu spisu, ale vyčetl mu, že jest v značné části plagiátem. Později, prohlédnuv celý stav věcí, želel, že se dal tehdy Kvíčalou přemluviti. Kvíčala zase zakročil na Rusi proti chystanému tam zavedení do škol ruského překladu Života, do něhož byl Velišský vložil veškero jmění své i ženino. A tak se Život Řekův a Římanův stal Velišskému příčinou smrti — napřed duševní, pak i tělesné.

Gebauer těžce nesl tento rozpor přátel, ale kritický duch a pravdymilovnost jeho spravedlivě rozdělovaly světlo a stín. Věděl od Niederleho, že byl už roku 1872 dal Velišskému svůj materiál z oboru reálií staroklasických, oddav se všecek sepsání své znamenité řecké mluvnice a překládání Homéra, v němž dospěl virtuosity nepřekonané. Velišský použil těch zápisků vydatně, namnoze i doslovně, ale v předmluvě to nepřiznal s potřebnou upřímností, spíše to hleděl zakrýti — a to mu Gebauer měl za zlé, to pokládal za hřích proti pravdě i příteli. Ale na druhé straně neschvaloval bezohledné příkrosti Kvíčalovy, která způsobila hned také sesazení Velišského se zkušebního komisařství a nahrazení jeho prof. drem Edvardem Kastnerem (r. 1877) a znemožnila splnění životní tužby Velišského: dostati se na universitu. Zvláště pak Gebauer odsuzoval Kvíčalovo zakročení na Rusi proti Životu a způsobené tím podvrácení hmotných poměrů Velišského, které těžce zasáhlo i nevinnou manželku a dítky jeho.

Gebauer nabyl nového, hlubšího náhledu do nitra Kvíčalova, poznal demonickou povahu jeho, i ochladl ještě více v citech svých k němu a také obmezil styky své s ním na míru nejnutnější. To bylo také jediné, co mohl učiniti v postavení svém, ale již to vyžadovalo mužné statečnosti a značného sebezapření při tolikeré závislosti jeho na universitě, kde byl jen docentem s titulem mimořádného profesora, na střední škole, kde potřeboval stálé dovolené, v redakci Listů filologických, kde byl jako spoluredaktor poukázán k hojnému jednání s Kvíčalou. Přes to netušil, že za málo let se proboří všecky mosty, že nastane s ním boj ještě prudší, nežli byl u Velišského, boj rukopisný, a že se bude opakovati úkaz týž: hlavní bojiště nebude na poli čistě vědeckém, nýbrž ve veřejnosti neodborné.

POSUDKY.

Kroniķa Trojanskā. (Vydána věrně podle prvotisku z r. 1468.) »Spolek faktorů knihtiskáren a písmolijen v Čechách« vydal loni staročeský překlad Trojanské kroniky, již v 13. stol. latinsky napsal Quido de Columna a jež se na dlouhou dobu ve znění původním i v překladech stala se velice oblíbenou knihou rozličných krajů evropských. Vydání toto, v nejplnějším významě tohoto slova bibliofilské, jest velmi věrným obrazem tisku, který se klade obyčejně do r. 1468; jest také pořízeno k 450. výročí tohoto tisku, který se pokládá za první tištěnou knihu českou. Vydání nové ve všem napodobí knihu starou, je tištěno typy pořízenými věrně podle písmen svého vzoru, napodobí iniciálky, jež si staří čtenáři do svých exemplářů sami přidělávali, podle zachovaných dvou výtisků Kroniky (zejména podle universitního), z části umění tiskařské doplněno i prací ruční, a kniha je svázána v deskách dřevěných s koženým hřbetem. Je to kniha, která bude skutečnou ozdobou každé knihovny, jež si ji může opatřiti, pravé mistrovské dílo našeho dnešního umění tiskařského: cena její je značná (250 K, dražší vydání 350 K), ale docela pochopitelná zvláště dnes, uvážíme-li, že je tištěna typy a černí zvláště k ní pořízenými, že již hojný počet typů (bylo 99 malých a 32 velikých písmen, mimo iniciálky) ukládal sazeči práci nezvyklou, že byl opatřen nádherný papír, že kniha má 198 listů atd.

Doplňkem samého vydání je přiložený list s ukázkou, jak starší čtenáři si zdobívali červenou barvou veliké písmeny černě vytištěné (jako návod čtenářům dnešním, kteří by chtěli učiniti stejně), a mimo to knížečka (Kronika Trojanská. Několik poznámek k no-

vému jejímu přetisku. V Praze 1918), v níž J. Mrkvička na 22 str. podává krátký výklad o tisku původním i tomto novém. Na konci vydání samého přidány 3 listy s podobnými poznámkami dra A. Dolenského, tištěnými písmen starým. Neslohovým anachronismem zde ovšem jest nový pravopis: staré písmo s novým pravopisem je spojení tak nepřirozené a neslohové, jako když si někdo k starému kroji nasadí moderní skřipec.

O knize vlastní mluviti nebudeme: mohli bychom vyjádřiti jen radost, že něco takového i dnes u nás jest možno. Že kniha původní byla napodobena do nejmenších podrobností, i s chybami tiskovými, je docela správné: opravy by byly porušily celý ráz tohoto krásného vydání. Ale zdá se nám, že pro potřebu, nejen pro pohodlí dnešního čtenáře se mohlo státi více, než se stalo. Snad by nebylo bývalo na škodu, v přidané knížce otisknouti s přepisem všecky typy, jichž bylo užito: mezi čtenáři dnešními snad bude leckterý, který jen s bídou dovede rozluštiti na př. některá veliká písmena nebo spřežky dvou písmen v jedno (jako *ro*, *ra* atd.). Čte-li dnešní čtenář na př. na listě 7.:

> prawidlo gemuž gmeno Symeonta odobeczně lidu naz
> RZekowe pak morskym zmieta (wano =
> nim gsuce trudni...

i když dovede již rozluštiti všecky typy, snad nepozná, alespoň ne hned, nezná-li zvyků starých rukopisů a tisků, že má čísti: ...od obecného lidu nazváno. Řekové pak morským zmietaním jsúce trudni... A třebas toto vydání není knihou, která by se čítala jako tuctový román, přece zase snad nemá býti pouhou ozdobou knihovny?

A ty tiskové chyby původního vydání! Je jich mnoho, a jsou mezi nimi chyby, na které nestačí vtip filologa, vycvičeného v konjekturální kritice; vždyť i o chyby nevinnější čtenář se časem potkne, jako na př. čte-li Vmiemli místo Vmienili (t. j. umienili). Vždyť starý sazeč, který snad ani nebyl Čech, sázel podle rukopisu kdo ví jak psaného, a sazba podle mínění nových vydavatelů ani nebyla opravena před tiskem. Zde měl býti přibrán na pomoc filolog, který by byl podle jiných vydání a podle rukopisů všude našel správné znění textu, jež by se bylo pojalo do přidané knížky: náklad by tím byl vzrostl, ale ne tak velice, aby to bylo znemožnilo podnik i jinak tak nákladný. A vydání by se bylo tak stalo všude čitelným, nejen filologům, ale i čtenáři, který by se probojoval jeho jinými nesnadnostmi.

Přidané poznámky, pocházející od tiskařského odborníka, po-

dávají některé nové podrobnosti, za které při památce tak vzácné musíme býti vděčni. Čteme tu, jak se mezi tiskem původním otloukly četné typy a musily býti nahrazovány jinými, čteme, jak původní tiskař nedopatřením vypustil celou stránku a nahradil ji přidaným listem 6., vysázeným typy, jimiž jest sázen konec Kroniky. V otázkách, týkajících se původu starého vydání, drží se poznámky mínění dnes u nás obvyklého, že bylo tištěno roku 1468 v Plzni. Neradi čteme na str. 10 větu, že »*našimi nepřáteli* posud ještě tento rok jest popírán«: vždyť se to přece neděje z pouhého nepřátelství, a mínění téhož byl Dobrovský, jenž přece nebyl nepřítelem naším! Že Kronika byla tištěna v Plzni, soudí se z ozdobného typu na vyplnění prázdného místa, totožného s typem z latinského plzeňského tisku z r. 1476: ale Mrkvička sám správně píše (na str. 13), že tento soud není úplně jistý.

V poznámkách je otištěna také Krameriova předmluva z vydání r. 1790, v níž jest řeč o potřebě, aby náš »slavný národ slovanský příkladem svých horlivých, vlasti milovných otců jazyka svého se ujal, a v rozšiřování a zvelebování jeho ochotným byl pomocníkem«. K tomu přidává p. Mrkvička: »Český jazyk, dík našim spisovatelům a učencům, jest již dokonale přebroušen a vypracován, že možno počítati naši řeč k nejpokročilejším a nejčistším ve světě«; proto prý pohnutky tohoto nového vydání byly jiné, než Krameriovy. O tom by bylo možno mluviti i jinak; a přáli bychom si s Krameriem, aby si naši spisovatelé přece jen ještě brousili jazyk, třebas i na Kronice. O této potřebě svědčí i knížka k novému vydání přidaná. Němec říká Buchdruck, Schriftgiesserei, v knížce věrně podle toho čteme o knihtisku, o knihtiskárnách, o písmolijnách. Kdy se i v takových věcech začneme odněmčovati? Může-li Němec v podobných slovech skládáním míti celý výměr pojmu, o nějž mu jde, musíme a můžeme my všude jíti v jeho šlépějích? Stačí-li Francouz pouhým imprimeur, imprimerie, nedovedli bychom my stačiti pouhým *tiskem*, *tiskárnou* atd., musíme míti také část slova, která nám přeloží i německé Buch-? A k tomu se přece netisknou jen knihy, nýbrž i rozličné jiné věci? A nebylo by češtější a pěknější, kdybychom místo německých »písmolijen« měli, jako jsme mívali, *slévárny písma* nebo *písmen?* I jiné věci v oné knížce ukazují, jak náš jazyk je vzdálen toho, aby byl již dokonale přebroušen a vypracován: zbytečného »kukání« na př. je v ní dosti (ku svému umění, ku lití písma, ku konci), místo vytisknut raději říkáme *vytištěn*, nehledíc k některým věcem jiným. Zvláště uráží na str. 6 věta »kniha sama od jejího prvého vytištění v Plzni doznala ještě čtvera vydání«: proč ne *svého*, anebo ještě lépe bez přivlastňo-

vacího zájmena? I sloveso »doznala« by bylo lépe nahraditi jinak, na př. dočkala se.

Nové vydání Kroniky Trojanské, jakkoli jsme za ně vděčni, není splněním starého dluhu, jejž máme k této knize, našim předkům tak milé. Potřebujeme vydání, které by bylo založeno na všech rukopisech a na všech starých vydáních a podávalo text všude srozumitelný. Vedle vydání vědeckého jistě by kus staré lásky k tomuto vypravování našlo i vydání lidovější, na př. ve Světové knihovně nebo v akademické Knihovně staročeské: i to by ovšem musilo míti základ vědecký, nesmělo by býti pouhým přepisem některého vydání staršího. Tato vědecká práce bude míti vydatnou pomoc v novém vydání nejstaršího tisku, jež usnadní srovnávání tohoto textu s texty jinými. Z.

Ing. Karel Ryska. *Nástrojová ocel a její kalení. Nástroje řezací na kovy, jejich výroba a využitkování.* Část I. Svět a práce, svaz. 4. V Praze 1918. Nákladem České Matice technické. Str. 97.

Spisy a příručky, vydávané Českou Maticí technickou, vyznačují se, pokud z probraných a pročtených knih matičních možno posouditi, opravdovou péčí o správný a čistý jazyk. Referovali jsme před nějakým časem v N. Ř. o Bažantově Stavebné mechanice, a slova uznání, jimiž jsme po zásluze ocenili Bažantovu snahu o bezvadnost řeči, možno opakovati s nevalnou obměnou i o knize Ryskově. Není v ní hrubých omylů tvaroslovných, naopak spisovatel zachovává velmi úzkostně předepsané formy spisovné (skloňuje na př. důsledně *pec*, do *peci*, ač v živém jazyce již pevné kořeny zapustilo skloňování *pec*, *pece* atd.), všude se jeví snaha dbáti vazeb v spisovném jazyce obvyklých nebo žádoucích (na př. záporového genitivu: je třeba nevkládati snad studeného *nástroje* do horké peci 38 a j.), záplavě cizích slov, kterou zpracování látky čistě odborné s sebou nutně přináší, snaží se spisovatel čeliti volbou slov českých, snad i tvořením slov nových. Jako Bažant, tak i Ryska v této snaze o správnost leckde přestřeluje, tak zvláště na př. v užívání genitivu; neříkáme *věnovati* něčemu *pozornosti* (48), nýbrž pozornost, *využitkovati poznatků* (4), nýbrž poznatky (ale ovšem využíti, využívati jich); dopustiti (= dovoliti) se v nové češtině rovněž už nespojuje s 2. pádem, nýbrž se 4. (materiál, který dopouští mnohem větších rychlostí řezů 6); vazba »to a to jest po ruce« zní záporně »*to není po ruce*« a jest tedy zbytečnou strojeností psáti »průřez, *kterého* snad náhodou není po ruce« (34). Slov cizích, výrazů odborných a názvů technických jest i při snaze spisovatelově o výraz český v knize ovšem dost, a

bylo by snad bývalo spisovateli ještě více ke cti, kdyby se byl v případech, kde neběželo o slova odborná a nepřeložitelná, v užívání cizích výrazů ještě více omezoval. Na př. místo *produkt* (16) možno užíti v mnohých případech slova výrobek, m. *kvalita* (16 a j.) jakost, m. *elongace, kontrakce* (18) vytažení (tažnost), stažení (smrštění, smrštivost), m. mikroskopický (19) drobnohledný, m. poměry *charakterisované* změnou krystalů (19) jevící se, prozrazující se, vyznačující se; m. *latentní* teplo (20) utajené; m. různé allotropické vidy a *modifikace* (20) obměny; m. *system* (25) soustava; m. *fixovati* stav (38) ustáliti; m. *normální* průběh (39) správný (proti vadnému); m. udržeti teplotu *konstantní* (63) stálou, neměnnou; m. *deformovati* (64) znetvořiti; m. *vertikálný, horizontálný* (69, správněji vertikální) svislý, vodorovný; m. *parallelně* (83) souběžně; m. *princip* (87) zásada; m. *absolutně* jistý (89) zcela, naprosto jistý; m. *kombinace* dvou pohybů (91) spojení, sloučení; m. *speciální* nástroje (94) zvláštní (proti všeobecným) atd. Výrazy a slova česká, jichž spisovatel příručky užívá v různých platnostech odborných, nejsou vždycky bezvadná; některá nejsou dost správně utvořena, na jiných lpí stopa vzoru německého. Se zálibou užívá Ryska slova *provoz* ve významu blízkém slovu výroba, práce a v souvislosti se slovem *provozovati;* ale provoz (správněji by bylo ovšem průvoz) nemůže souviseti s žádným jiným slovesem českým leč s *provezu* (provážím). Jiné takové české slovo jest *tavěcí* (tavěcí teplota 11, 30 a j.), kdežto by přídavné jméno správně utvořené od slovesa *taviti* mělo zníti *tavicí* (jako modlicí, honicí atd.). Ani slovo *třidlo*, zavedené Preslem, není správně utvořeno; lidová odvozenina slovesa třiti je *trdlo*, slovo uměle (analogicky) utvořené mělo by zníti *tředlo* (jako byla stč. tředlí, žena, která třela len). Jsou-li »*brzděné* nákolky« železničních kol (10) k brzdění, měly by spíše slouti »*brzdicí* n. *brzdové*«, protože přípona *-ěný* má význam jiný (dřevěný, měděný a p.); jakýsi odpor pociťujeme také v složenině »*bezuhlíkatý*«, protože přípona *-atý* značí zpravidla hojnost toho, co základní podstatné jméno označuje (vlasatý, okatý a p.). Na německý vzor ukazují slova *vzduchotěsný* (55, luftdicht) m. neprodyšný, *rourovod* (63, Röhrenleitung) m. potrubí, roury (rouroví?) a často užívané sloveso *opracovati* a podstatné jméno *opracování*, kde by snad bez závady bylo možno užíti č. zpracovati, zpracování (na př. materiál, který se nástrojem opracuje 8 a j.). Také není možno slovesa tohoto užívati jako slovesa trvacího, nýbrž by se k tomu musilo vzíti sloveso opětovací, t. j. *opracovávati*, resp. *zpracovávati*.

Mluvnických chyb se varuje spisovatel velmi pilně, ač zcela prost jich přece jen není. Je to zase ta nešťastná 3. os. množná sloves na *-eti*, která proklouzla v nesprávném tvaru našemu autoru několikrát; na př. kterými se *rozumí* takové pomůcky (5) m. rozumějí; ostatní přimíšeniny *nesmí* přestoupiti (9) m. nesmějí; stroje jsou dosti silné a *připouští* (16) m. připouštějí; tato tělíska *staví* se na mísku (89) m. stavějí, a zase naopak *souvisejícím* (4) m. souvisícím; za tiskovou chybu chceme pokládati *otevřou* (55, 64) m. otevrou. Sloveso vyjmu nemá tvary *vyjati* (38), *vyjatý* (73) a také ne *vyjetí* (38) ani *vyjmutí* (55, 68), nýbrž infinitiv je vyjmouti, part. vyňat, vyňatý a podst. jméno vynětí; také *pnutí* není tvar správný, nýbrž pětí, ale při jeho nezvyklosti lze se mu vyhnouti buď slovem napětí (s významem perfektivním) anebo napínání, rozpínání (s významem trvacím). Místo *odejímati* (31) má spis. jazyk tvar odnímati, místo *odečítati* odčítati. K zájmenu týž jest 2. p. množ. týchž, 3. p. týmž, nikoli *těchže* (41), těmže atd.; ukazately (87) m. ukazateli jest asi lapsus calami. Slova *ocel* užívá spisovatel, mluvě o jejích přečetných druzích, velmi často v čísle množném; v živém jazyce je to sice nezvyklé, ale nelze toho vytýkati, jako nevytýkáme chemikům jejich soli a p. Přece však zaráží českého čtenáře, čte-li na př. *obě tyto oceli* (9, 43); tu by snad bylo možno říci zcela správně a bez újmy smyslu »obojí tato ocel«?

Sloveso *kolísati* znamená asi totéž co kolébati, a proto není správné psáti, že tvrdost ocelí kolísá (8) m. kolísá se; naproti tomu je velmi často zbytečné zvratné *se* při podstatných jménech slovesných, na př. *chování se* oceli za tepla (10), což podporuje *tvoření* se trhlin (31) a j. Mnohé zvláštnosti nebo odchylky od spisovné prakse má Ryska s Bažantem společné a jsou asi patrně běžné v odborné literatuře technické vůbec; na př. sloveso *uvažovati* ve tvaru přechodném, na př. jako konečný člen koncentrace jest při tom *uvažován* čistý karbid uhlíku (25), záliba v příslovci *současně*, kde jde prostě jen o dva zjevy vedle sebe se vyskytující (užil za přísadu wolframu a současně zvýšil v oceli obsah manganu 10 m. zároveň), záliba v předložce *o*, kde není na místě (vzduch o tlaku 700—800 mm 63 m. vydaný tlaku), *či* místo nebo (ocel eutektická či nasycená 25, 38), *patřičný* m. náležitý (5) a j. *Druhdy* neznamená kdysi, dříve (jako se to druhdy dělo 92), nýbrž někdy, časem; nezvykle jest užito přídavného jména předešlý ve spojení »*předešlé* peci« (64) m. výše uvedené, jmenované; násilné jest v češtině predikativní užití participia ve větě »prut naseknut a zlomen za

červeného žáru ukáže jemnější zrno než *lámán* za studena (18) a t. d.

Nejbolavější stránkou naší odborné literatury (o jiných zatím nemluvě) je však ta stránka jazyka, které skoro nelze zachytiti v mluvnicích a která vlastně jest jeho nejpodstatnější vlastností. Je to způsob myšlení, představování, spojování a přenášení představ, to, co je každému jazyku vlastní a čím se liší Čech, mluvící a myslící po svém, od Čecha, který zná bezvadně sice tvary a vazby svého jazyka, ale navykl si vyjadřovati jimi představy a obrazy, nasbírané za své četby cizojazyčné. Je v tom skoro kus rosovské tragiky u našich některých spisovatelů odborných, kteří přes opravdovou snahu o jazykovou správnost, zabíhající často až do zámezí, píší přece jazykem, který nejen že není výrazně český, ale je často i přímo nečeský. Neznalost lidové řeči a dobré literatury na jedné straně, na druhé straně stálý styk s literaturou cizojazyčnou a skoro výhradní jen četba našich novin, které jsou psány snad nejubožejším jazykem pod sluncem, plní pak naši odbornou literaturu výrazy a obraty nečeskými, kterých N. Ř. nestačí ani vytýkati. Tomuto osudu neušla ani kniha Ryskova. Spisovatel píše na př. jak přibývá oceli *na tvrdosti* (42) m. prostého tvrdosti; šetří se jimi *na čase* (6) m. ušetří se jimi času (6); aby se předešlo *deformaci* (49) m. aby se jí zabránilo (neboť předejíti lze někoho n. něco, nikoli něčemu); přístroj *sestává ze* železné roury (25, 89) m. skládá se; pyrometry *spočívají na* měření síly světla (79) m. skládají se; doba žíhání *závisí od* použitého prášku (55) m. na něm, barvy jsou *odvislé od* doby tepelného působení (79) m. na ní závislé (neboť viseti lze jen na něčem); tu *panuje* sice větší jednotnost v údajích (78) m. tu jest, tu se jeví a p.; *v bezprostřední blízkosti* peci jest dmychadlo (93) m. hned vedle, u samé pece. Nečeské jsou výrazy: býti *vystaven* nárazům (8, 17) m. býti jim vydán, snášeti je; hmota *dozná* na povrchu největšího zakalení (43), genitiv je tu na místě, ale Čech by řekl prostě, že se hmota na povrchu nejvíce zakalí (pod. 5, 76 a j.); metallografie *dává seznati* vliv vnitřního složení na vlastnosti kovů (20) m. ukazuje jej, poučuje o něm a p. Nečeské jest časté slovo *předehřátý* (38, 49, 57) m. již napřed ohřátý; *mimořádně (43)* m. neobyčejně, *přirozeně (24)* m. ovšem. Žádný přirozený Čech neřekne, že se železo klassifikuje (= třídí) *na základě* množství uhlíku (19), nýbrž podle něho, jako neřekne *za účelem* snazšího opracování (35, 65), nýbrž pro snazší zpracování. Čech rád každému udělá všecko k vůli, pro úplnost snad se naučí říkati po Němcích i *k vůli* úplnosti (87, 88,

90). Že není správné říkati s Němci stále *týž* (4, 43, 47, 75), kde nejde o zjišťování totožnosti, že neříkáme *v posledním případě* (53, 81), zvláště když běží jen o dva, nýbrž v tomto, že nedobré je slovo *následovně* (57), *dotyčný* (61), *celá řada* (87), *na to* (73) m. potom, docíliti (10 a j. často), na to na všechno bylo již v N. Ř. často a opět a opět ukazováno, ale naše řeč zůstala bohužel i v tomto případě jen hlasem volajícího na poušti.

Knihy Ryskovy vyšla prozatím první část; proto jsme nad její jazykovou stránkou prodleli poněkud déle. Spisovatel se vynasnažuje v díle právě vydaném o správnost řeči, seč byl; výčet chyb, který jsme snesli v tomto posudku, bude mu zajisté vodítkem při knize další. A tak také, doufáme, výtky ty přijme.

E.

DROBNOSTI.

ALSASY, ALSASKO.

Přání Špindlerovo, jež »N. Ř.« oživila II, 302, aby totiž u nás přestal zvyk, mimo Němce snad jen u nás zahnízděný, francouzské *Alsasy* jmenovati po německu »Elsasy«, snad se po jeho smrti přece vyplní. »Nár. Listy« už píší o *alsaském* tisku, o *Alsasanech* atd. Kdyby jejich příkladu následovaly jiné časopisy, a kdyby se této odněmčovací opravy ujaly školy obecné do nejvyšších, za rok by se u nás kde kdo styděl říci nebo napsati »elsaský« atd., jako se již dávno neříká »englický.«

KOŘENITI.

Co znamená sloveso *kořeniti*, poví nám každá hospodyně: »koření« jídla rozličným kořením pro chuť. Tak »se kořenívalo« (a jak se zdá, hodně) již u našich předků (Kabátník z Litomyšle na př. vypravuje o egyptských kuchyních, »ježto toliko v nich ryby smažie, a v jiných pak samy kaše rýžové a jiné a všecko kořeněné«). K tomu bylo a posud jest dokonavé sloveso *okořeniti*, v starší době také *zakořeniti* (bývají rady v starých knížkách kuchařských, aby se »zakořenilo« na př. zázvorem); sloveso *zakořeniti* také znamenávalo tolik co »učarovati, udělati, původně asi také nějakým kořením (v »Listech filol.« 45, 277 čteme na př. písecký zápis z r. 1666, jak »ta bezbožná dcera nějakými svými kouzly nebo čarami jednomu poddanému našemu zakořeniti musela, že týž poddaný, kde ona šla, za ní choditi musel«). Dnes »kořе-

níváme« řeči všelijakými vtipy, dobrými i méně dobrými; někdy je také »překořeníme«, jako kuchařka omáčku.

O něčem, co zapouští kořeny, ve smysle hmotném i přeneseném, říkalo se, že se *koření*. Tak na př. píše mistr Viktorin ze Všehrd v předmluvě k devaterým knihám »O práviech země České« králi Vladislavovi o některých okolních knížectvích a královstvích, »kteráž ...zase k manství prvniemu přivedena býti mohú,... zvláště jestliže se Němcóm a jiným cizozemcóm VMst Kská v zemi České předkóv svých obyčejem saditi, kořeniti a rozmáhati ...nedopustíte«. Tak užíváme posud složených sloves *zakořeniti se, vkořeniti se;* a k tomu ve smysle přechodném bývala slovesa *vkořeniti, zakořeniti* (t. j. nechati rostlinu se zakořeniti), a se smyslem opačným je sloveso *vykořeniti* (t. j. rostlinu zakořeněnou vypleniti).

Dnes čítáme sloveso *kořeniti* s významem, kterého s těmito významy domácími a starými srovnati nelze. Na př. »tyto nesnáze koření v tom, že...«, »odpor proti Němcům kořenil v okolnostech politických.« Vidíme sloveso nezvratné s významem nepřechodným, a k tomu s významem odchylným od významu zvratného slovesa *kořeniti se*: »rostlina se koření« je tolik, co »rostlina se zakořeňuje«, t. j. pouští kořeny, ujímá se, kdežto »odpor koření v okolnostech politických« znamená, že z nich vyrostl, měl v nich původ. A přihlédneme-li blíže, vidíme, že toto nové, staré i lidové mluvě neznámé sloveso *kořeniti* není nic jiného, než otrocký překlad německého »wurzeln«: »diese Schwierigkeiten wuzeln darin, dass...«, »die Abneigung gegen die Deutschen wurzelte in politischen Umständen.«

Tohoto nového germanismu bychom se měli vzdáti. Nemáme ho potřebí: co podle něho »koření«, může dobře po česku odněkud pocházeti (»všecka moc pochází z lidu«), někde míti původ, anebo, chceme-li zachovati ono přirovnání, které samo sebou se nepříčí českému nazírání, lze říci, že odpor proti Němcům měl kořeny v okolnostech politických, že z nich vyrostl atp.

TRHOVÁ SMLOUVA — KUPNÍ SMLOUVA, VLOŽITI DO KNIH — VTĚLITI DO KNIH.

Je dobrým zjevem, že i odborníci nefilologové všímají si otázek správnosti jazykové a ukazují ubohost sučasného jazyka odborného. V 33. čísle »Cesty« (vydaném 31. ledna) chce právník dr. Bohuslav Gebauer v iniciativním a velmi pěkném článku »Kus očisty« *také jazykou očistu*, a to nejen z důvodů národních, ale i estetických, neboť, co má býti krásné, musí býti z poctivého materiálu, a tím je jen čistý, správný jazyk. Uvažuje pak o českém jazyce právnickém a o úřední řeči, vykládá příčiny dnešního ubohého

stavu a dokládá je příklady. Žádá, aby nové zákony byly vzorem jazykovým a proto aby byli vzati na pomoc i filologové.

Ale i jeho článek poskytuje dokladů toho, že v otázkách očisty jazykové naprosto nestačíme s dobrou snahou, ale že je třeba dbáti skutečného vývoje jazykového a znáti jej; subjektivní záliba jednotlivcova a jeho cit jazykový nikdy nemůže býti rozhodčím.

Dr. Gebauer vytýká právníkům, že píší »trhová smlouva« místo kupní smlouva, ač se přece neprodávají domy a pozemky na trhu. Ale přídavné jméno trhový v tomto spojení přežilo dnes již zaniklý význam slova trh. Trh znamenalo v starém jazyce, jako i v jiných slovanských jazycích, také vůbec kupování a prodávání, na př. Jungmann má doklad z Karionovy Kroniky, »Kliment koupil město Avinion, ktteré tím trhem papežům se dostalo« a j. Pak jest jasný význam slova trhový v tomto rčení, byly také desky trhové. Dnes jest tento význam slova trhový archaismem řeči právnické. Uniformující snaha jazyková snaží se odstraňovati i rozšířenější přežitky, na př. m. učenec se začíná také říkati vědec, poněvadž vědecký zatlačilo staré učený; topivo místo palivo, které jest zbytkem stašího páliti = topiti, a proto snad i tento poslední zbytek starého významu slova trh zanikne, ale nelze mu vytýkati nečeskost a nesprávnost, to spíše kupní smlouva šíří se vlivem něm. Kaufvetrag.

A stejně rčení »vložiti do knih« je staré (srov. Jungmann s. v. a Kott IV. 756 sl.); není tedy vložiti zbytečně úředním hledaným slovem za lidové vtěliti do knih, naopak, vtěliti v těchto právnických obratech jest novější a snad vzniklo právě vlivem něm. einverleiben. Ale mohl také tento přenesený význam vtěliti vzniknouti přirozeným vývojem a obě slovesa jsou pak stejně správná. Doklad, že nesmíme ve snaze po obrazné plastičnosti řeči odmítati prostší, ale správná rčení jen snad pro jejich jednoduchost nebo z domnění, že je ze dvou možných způsobů vyjádření vždy jeden najisto lepší.

V otázce správnosti jazykové nikdy nerozhoduje: to se mi líbí, to se mi zdá. B. Hk.

»TY KLUKU KLUKOVSKÁ!«

Přídavné jméno ženského rodu ve výrazech jako »*kluku všivá, lumpe mizerná*« vzalo počátek nejspíše od podstatných jmen (abstraktních) ženského rodu, která byla dávána jako přezdívky osobám mužským. Taková slova byla: ta ostuda, ohava, protiva, šereda, dareba a p.; i říkalo se s náležitou shodou gramatickou: ty ostudo ostudná, ohavo šeredná, protivo nelidská a p., a shoda tato zůstávala v tomto spojení nedotčena, i když některá z těchto podstatných jmen vlivem přirozeného rodu nabývala významu

mužského (to je ten protiva protivná). A protože to byly nadávky, nabylo spojení podstatného jména mužského (ten protiva) s přídavným jménem ženského rodu významu potupného, jak jej cítíme z výrazů »kluku všivá«, »kluku klukovská«, »lotře bídná«, »chlape hloupá«, »lenochu líná« atd. Mohl se ovšem týž vývoj díti i bez tohoto příhanného zabarvení; jako se říkalo »milá družbo«, »milá sluho«, i když se oslovovala osoba mužská, začalo se pak říkati podle toho i »milá brachu«, což říkáme podnes. (Gebauer-Ertl, Mluvnice česká § 659, 4.)

HOVORNA.

KABÁT DOBŘE PADNE.

O nesprávném budoucím čase »bude padnouti« (III, 18) poučuje nás prof. Jakubec, že jej lze slýchati i v nestřežném pražském hovoru (»ten kabát Vám bude padnout«): odtud by tedy jej byl asi měl i Vrchlický. Výklad o tomto významě slovesa »padnouti« napsal Pražan, který si zakládá na znalosti jazykových zvláštností svého rodného kraje: přiznává se však, že »bude padnouti« ještě nikdy neslyšel.

Za to si mohl vzpomenouti (mimo sloven. p r i s t a ť) na slovesa dokonavá, jimiž Pražan vyjadřuje, ne sice, že šat »padne«, nýbrž že sluší. V nové knize Herrmannově (Vdavky Nanynky Kulichovy 206) říká domácích slečna Amálka, které se přichytlo leckteré slůvko, nehodící se do její rodiny, jak pěkné má šaty za družičku: »Jen se na nich připíchne turnýra — uvidíte, jak mi štěknou!« Zde tedy šaty »štěknou« až o Nanynčině svatbě, v budoucnosti: ale stejně by se byla slečna Amálka asi vyjádřila, kdyby je byla měla na sobě, tedy o přítomnosti (»ty mi štěknou, cóó?«). Jiné, starší slovo praví, že na př. kabát »sekne«: to tuším znamená, že je »sekácký«, že v něm člověk dělá (nebo bude dělati) »sekáče«, t. j. šviháka. Skoro se zdá, že rýmové slovo »štěkne« je opravené vydání staršího »sekne«. Také se říká, že kabát »řízne«; u Stroupežnického (Z Prahy a z venkova, 91, 92) hoši z Podskalí posuzují nádhernou čepici ve výkladě, jak by to v ní »seklo« za muzikou s vojanským pohřbem, a hned potom shrnuje jeden z nich svůj soud v slova: »... slouchej, Véno, tó je přéce čepicé, cá? Ta by řízla!« »Řízne« je asi synonymická náhrada slova »sekne«, v jakých si lidová mluva libuje (na př. místo »to tě nevytrhne« se řekne »to tě nevyškubne«). Ale nejde zde o výklad těchto slov, jen o to, že ukazují, jak při slovech podobných je na témže tvaru stejně možný význam přítomný i budoucí.

KTERAK SE PŘEKLADÁ ZE SLOVANSKÝCH JAZYKŮ.

Chorvatské listy napsaly nedávno, že bosenský národní výbor nalezl ve spisech bývalého rakouského vojenského velitelství v Sarajevě telegram, kterým se z Vídně nařídilo: Bude-li rakouské vojsko přinuceno Bosnu a Hercegovinu opustiti, budiž

obyvatelstvo pobito, a to »bez obzira na d o b a i s p o l« (= bez zřetele na v ě k i p o h l a v í). V »Nár. Listech« z 31. ledna čteme, že bylo nařízeno, »aby bylo popraveno obyvatelstvo bez ohledu na d o b u a s p o l e č n o s t.«. Jak rozuměti této větě? J. Inderka.

S POMOCÍ — POMOCÍ.

Komusi se nezdá správným, že jsme napsali (II, 239) »překládati z cizího jazyka s p o m o c í překladu německého«: má prý býti p o m o c í, bez předložky.

Kdo překládá »s pomocí« slovníku nebo něčeho jiného, překládá tak, že mu při tom podle potřeby slovník nebo jiný překlad pomáhá. Míní-li se co takového, je-li pomoc nějaká jen průvodní částí děje, obyčejně se v češtině klade předložka. Každý skoro říká, že s pomocí Boží vykonal, co měl vykonati; tak říkali na př. i překladatelé Kralické bible (s pomocí Boží ještě až do dnešního dne stojím Skutk. 26, 22 a j.). Boží pomoc jen provází a doplňuje naše úsilí (»přičiň se a Bůh ti pomůže«), není jediným prostředkem k dosažení cíle. Proto také na př. u Komenského »stavitel staví s pomocí dělníků«. Někdy ovšem, ale jen výjimkou, čteme také »pomocí Boží« atp.

Kde pomoc nějaká je vlastním nástrojem k dosažení výsledku, byl by ovšem na místě 7. pád bez předložky. Čítáme jej tak často, ale obyčejně ve větách, v nichž slovo »pomocí« je jen zbytečným překladem německého »mit Hilfe, mittels«; čeština stačívá obyčejně bez něho. Tak na př. »kovy tavíme pomocí ohně«, místo pouhého »ohněm.« Jinak je možno říci, že něčí pomocí jsme něčeho došli, kde bez této pomoci bychom nic nebyli svedli (pomocí bratrovou jsem zaplatil dluhy); anebo říkáme na př. přispěti někomu pomocí (radou a pomocí), protože pomoc sama zde je vlastním prostředkem, ne pouhým slovem opisným. Jinde zase (zvláště v mluvě lidové a starší) slovo pomoc má hmotný význam půjčky nebo darovaných peněz: věta »pomocí bratrovou jsem zaplatil dluhy« může znamenati přímo, že bratr mi »vypomohl« penězi, ne snad jinak (na př. rukojemstvím). Tu ovšem »pomocí bratrovou« znamená totéž, jako bychom řekli »půjčkou bratrovou, bratrovými penězi.«

TVARY ŽIVOTNÉ A NEŽIVOTNÉ.

Nejmenovaný čtenář mne upozorňuje na zprávu ve »Sborníku filol.« 4, 362, že podle výkladu O. Seykory v »Českém Slově« 1912 »doklady genitivu-akkusativu u jmen živočišných (hada) jsou již v nejstarších památkách hojnější než tvary typu h a d«. A ptá se, jak s tím srovnati větu v »N. Ř.« III, 8, že jména zvířat nalézáme v nejstarší době ve 4. pádě obyčejně v tvaru stejném s 1. pádem (had).

Prof. Seykora provedl statistiku těchto tvarů v starých památkách, jejíž výsledek uveřejnil v »Č. Sl.« 1912 (č. 57, 61, 68, 71). Ale není statistika jako statistika: někdy číslo poví více než celá kniha, jindy nepoví vlastně nic. Ukáži to na dvou příkladech, jednom vymyšleném, druhém skutečném.

Dejme tomu, že by někdo spočítal, kolikrát je v českých knihách a časopisech z r. 1918 v 1. p. mn. č. u jmen zvířat tvar životný (-i, -ové), kolikrát tvar neživotný (-y, u měkkých kmenů -ě, -e). Napočítal by tvarů životných snad méně než neživotných. My pamětníci roku 1918 bychom tomu nevěřili a řekli bychom, že se přece obyčejně říká hadi, komáři atd.: ale statistik by nám ukázal, že tvar k o n ě

našel velice často, mimo něj několikrát tvar koníčky, ve zprávách o slavných dnech říjnových (29. října v »Právu Lidu), jak »všecky orlíčky byly odstraněny« a zase (3. pros. v »Nár. Listech«), jak »odstraněni byli rakouští orlové«; z nějaké kuchařské knihy by snad měl i doklad hlemýždě (tomu, co na Štědrý den tak pečlivě vyškrabujeme a vyklepáváme ze skořápek, pravý Pražan neříká ani hlemýždi, ani šneci, ba ani hlemýždě, nýbrž, neživotně, »šneky«) atd. Dohromady o něco více, než tvarů jako psi, syslové, komáři atd. Pravdu by měl statistik se svými čísly, ale my také: a naše pravda by byla lepší, protože ty neživotné tvary jsou ve skutečnosti výjimečné, objevují se jen u některých jmen a jinde jen za určitých podmínek, a jsou-li doklady hojnější, je to proto, že o koních náhodou byla častější řeč v čísle množném než o zvířatech jiných.

Spočítal jsem doklady 4. pádů j. č. jmen zvířat v »Řeči pěkné o Bruncvíkovi« podle rukopisu Baworovského. Počítal-li jsem dobře, je tam tvar lva 9krát, kuoň 4krát, vepř 2krát (k tomu životnější tvar 3. p. lvovi 2krát, lvu jednou). Tedy: životný tvar, stejný s 2. pádem, 9krát, o 3krát častěji, než neživotný, stejný s 1. pádem. Smím proto říci, že skladatel této povídky častěji nebo obyčejně užíval tvaru životného? Podle statistiky to je pravda: ale jest také uvážiti, že o lvu je tam stále řeč, a zejména, že lev není jako obyčejný dobytek nebo nějaká zvířecí havěť (Čech 15. stol. lva ve skutečné, zvířecí podobě hrubě neznal), že ten lev v pohádce je velmi činný a samostatný pomocník Bruncvíkův. Také je tam řeč o drakovi: 4. p. náhodou tam doložen není, ale kdyby byl, pranic bych se nedivil, kdyby zněl draka, protože ani drak není zvíře, které by člověk vodil na provázku. A při tom při všem dovedu si pomysliti, že skladatel Bruncvíka obyčejně u jmen zvířat, když mluvil o obyčejných zvířatech, užíval tvaru starého, stejného s 1. pádem. Jinde v starých památkách snad byly v těchto věcech i krajové nebo osobní rozdíly: tak na př. písař cambridgeského rukopisu kroniky Dalimilovy nebo Dalimil sám užíval vůbec tvaru »životného«. To jsou rozdíly, kterých statistika nesmí nedbati: ve výtahu statistiky Seykorovy, uveřejněném v »Č. Sl.«, pohřešujeme však poučení podrobnějšího ve věcech, které v této otázce nejsou bez významu. Již z povídky o Bruncvíkovi vidíme, že se zvíře samostatně a sebevědomě si počínající jevilo starému Čechovi osobným na rozdíl od zvířete obyčejného: skutečný výklad těchto věcí by musil přihlížeti podle toho i k rozdílům na př. mezi bajkou a jinými skladbami, v nichž zvíře vystupuje osobněji než obyčejně, a obyčejnými výklady nebo vypravováním o zvířatech v obvyklém smyslu. Snad by se pak změnil výsledek počtů Seykorových, podle nichž v staré češtině životný tvar, dnes všude provedený, byl častější než neživotný: pokud však neznáme takových a jiných podrobností, nelze než spokojiti se povšechným dojmem, jejž si čtenář ze starých památek odnáší, a podle toho dojmu usoudil na př. Gebauer, že tvar 4. p. j. č. jmen živočišných byl v staré době »pravidlem« neživotný.

Kdo by chtěl správně posuzovati poměr mezi životnými a neživotnými tvary jmen zvířecích, nesměl by si nevšimnouti, že i jména předmětů neživých mohou míti ve 4. p. tvar životný. Komu je hřib pouhým předmětem kuchyňským, řekne, že našel »hřib«; kdo má pravý hubařský cit, s láskou a úctou ke králi našich hub, najde

»hřiba«. A v staré době možnost, užíti o mrtvé věci tvaru životného, byla větší než dnes (Gebauer 3, 1, 92 a 100). V starých překladech z bible čteme na př. i věty, jako »zdvihnu jej já jako stroma zeleného«, »vizte fíka a všecky stromy«, »přenesl poledního větra«: již Kralická bible na takových místech musí míti tvary neživotné. Jest to jakési zosobňování neživé věci: a podobně lze často pojímati i životné tvary jmen živočišných, podle Gebauera vlastně nepravidelné, jaké se v starých biblích vyskytují podezřele často. I v bajce o předmětech neživých my již sotva položíme tvar životný: Dalimil však mohl vypravovati, jak žáby »byly pně za král (peň za krále) jměly«, u Hájka si lidé »biskupa volili jako žáby špalka«. Ve známé bajce o lišce a džbánu v rukopise Hradeckém je několikrát 4. p. č b á n a, a protože toto slovo v staré době náhodou není často doloženo, je (touto bajkou) tento tvar častěji doložen než tvar neživotný: směl by z toho kdo souditi, že se po staru říkávalo místo dnešního d ž b á n obyčejně č b á n a?

Přidávám, že jsem výklady Seykorovy znal sám, protože se týkaly vedle otázek jazykových i otázky pravosti rukopisu Kralodvorského. Z.

BOLŠEVICTVÍ.

Posílám malou poznámku pro redakci »Naší Řeči«, jak by se snad nejrychleji odstranily aspoň nejkřiklavější chyby jazykové v našich novinách. Velkou část materiálu dodává všem novinám t i s k o v á k a n c e l á ř a její pobočky, z ní šíří se mnoho nesprávností, na př. »bolševism«, který stále v našich novinách straší ve zprávách i článcích. Napsal jsem do »Lid. Novin« malou poznámku o bolševismu a bolševictví podle »Naší Řeči« a zdejší pobočka tiskové kanceláře od toho dne užívá úzkostlivě pouze slova b o l š e v i c t v í. Tak pomalu všechny brněnské noviny si zvyknou správnému výrazu. Z toho případu soudím, že by bylo dobře působiti u pramenů: v tiskových kancelářích a v redakcích. Správce tiskové kanceláře a tajemník neb šéfredaktor každého listu byli by jistě ochotni k spolupráci na nápravě. Kdyby hned, když se podobné novotvary a jazykové nesprávnosti ve zprávách a článcích vyskytnou, byla upozorněna tisková kancelář i redakce všechny, daly by se mnohé vady odstraniti. Personál kanceláře i redaktoři byli by upozorněni všichni bez výjimky oběžníkem a při dobré vůli, o níž netřeba pochybovat, by se mnohé napravilo a mnohému zabránilo. Je třeba počítati s tím, že u naší inteligence není dnes dosti jazykového vzdělání a porozumění pro ducha češtiny. To platí zejména o novinářích, kteří musejí pracovati rychle a při tom překládali a překládají dosud většinu zpráv z němčiny, často ve chvatu, o němž neznalý věci nemá ponětí (při telefonování zpráv na příklad, kdy se z německého originálu diktuje do telefonu hned české znění). Náprava jazykového vzdělání těchto lidí není tak rychlá a snadná, v mnoha případech je už na ni pozdě. I kdyby všichni redaktoři a spisovatelé počali se nyní jazykově vzdělávati a »Naši Řeč« čítali od první řádky do poslední, mnoho by se zmeškalo časově. Za měsíc, za dva, než sešit »Naší Řeči« vyjde, rozšíří se některá jazyková hlíza tak, že je těžko ji vypleti. Proto myslím, že by taková upozornění à tempo, zaslaná jazykovou autoritou tiskové kanceláři a redakcím, mnoho pomohla a každou chvíli burcovala jazykové vědomí pánů od péra. Já sám trpce nesu své nedostatečné vzdělání jazykové

a učím se mluvnici české od začátků. Po mnohých z pánů novinářů nelze toho ovšem žádati, ale myslím, že u žádného není nedostatek dobré vůle a že jsou přístupni radě i výtce a budou se snažiti o nápravu. Dr. Frant. Šelepa.

LISTÁRNA.

Panu K. P. v Benešově. Výraz zanášeti se čím, na př. astronomií, vznikl patrně ze rčení obrazného nějakou prací se zanášeti, jako říkáme dosud »jsem prací zanesen«, »oni by mne prací zanesli«. Zanášeti sebe prací nějakou nabylo pak významu něčím se zabývati a v tom významu je rčení zanášeti se čím doloženo již ze 17. stol. u Komenského, Žerotína a j. dobrých Čechů. Tak Komenský píše v Didaktice: Stavitel, když stěny pořádá, střechou se nezanáší = nezabývá, neobírá, nezaměstnává. — O slově »p a k« ve významu »potom« bylo již v N. Ř. vykládáno.

Panu V. F. v Brně. Slova »z r o z e n i n y« bylo užito po prvé, pokud víme, v básni Dobromily Rettigové »Znělka na veleslavný den zrozenin Otce národu českého, Františka, císaře Rakouského a krále Čechům velmi milého«, otištěné v časopise musejním 1829, II, 3. Slovo narozeniny uvádí Jungmann v dodatcích a opravách k Slovníku s dokladem z Vaňkova překladu Salzmannova spisku »Vojtěch Krasil« (1837). (U Dobrovského Geburtstag = den narození.) V jazyce dnešním obvyklý jest výraz narozeniny; slovo zrozeniny zní nám poněkud strojeně. — Slovo »p o d n ě t n ý« (co jest pro vývoj naší přítomnosti živné nebo aspoň podnětné, A. Novák ve »Venkově« č. 127) jest sice slovo nové, ale jest dobře utvořeno; jeho základem jest sloveso podnítiti s tím odstínem významovým, který se ustálil pro slovo podnět (podnětný = co přináší podnět, co podněcuje k jednání). — Z a č í s t i s e do něčeho jest synonymum slova včísti se; předpony za- a v- se v tomto významě střídají (zastrčiti do kapsy = vstrčiti, zapsati = vepsati atd.). — V l a s t n í ve významu, který je ve větě »v nichž spatřujeme vlastní budovatele našeho obrození«, nemá skutečně dokladu v našich slovnících; vlastní znamená zpravidla svůj, (eigen, opak cizí), domácí, dále to, co je obsaženo ve výraze vlastní bratr (opak nevlastní), někdy také zvláštní atd. Význam, o který jde (= eigentlich, wirklich), uvádí však ve svém slovníce Dobrovský: eigentlich = vlastní, pravý, opravdový; jeho východiště možno hledati právě ve významu, který má slovo vlastní ve výraze vlastní bratr (t. j. skutečný, opravdový bratr), a vlivu cizího tedy není třeba se ani domýšleti. — P o b l o u z e n í je od slovesa poblouditi a značí tedy odchylku od správné cesty, od správného nebo normálního jednání. — Ve větě Novákově »projevili odvahu.. n e p ř e d s u d n é h o mínění« jest užito posledních slov, jež vás zarážejí svou nezvyklostí, s patrnou reminiscencí na titul známé rozpravy Jungmannovy »Nepředsudné mínění o prozodii české« (1804). — R o z l u k a znamená rozloučení, rozvedení dvou nebo několika věcí, zvláště takových, které patří nebo patřily k sobě. Píše-li tedy A. Novák o osudné rozluce dějin a života, míní tím zajisté (citovaného článku nemáme po ruce), že harmonický svazek, který měl býti mezi dějinami a životem historikovým(?), byl rozveden, porušen, že tedy mezi obojím nebylo souladu. — J a s n o z ř e n í, právě tak jako j a s n o v i d e c t v í

jsou překlady franc. clairvoyance. Lepší slovo, než je tato složenina, těžko najíti; podobné složeniny starší jsou na př. škarohlíd, ostrovid. — Vzíti si něco k srdci pokládají naše brusy za germanismus, ačkoli »klásti někomu něco na srdce« je vazba lidová. Pro cizí původ vazby »vzíti si k srdci« svědčilo by zejména nečeské užití předložky k. — Vytyčiti, vytyčovati znamená směr nebo plochu tyčkami vymeziti, na př. cestu nebo tábor, někdy také jako tyčku něco postaviti, na př. prapor (= vztyčiti); v spis. jazyce se užívá slovesa vytyčovati také ve smysle přeneseném (= vyměřiti, vymeziti), na př. úkol nebo cíl, ač tu často bylo by spíše na místě sloveso vytknouti (cíl), vytýkati (cíle). — O ostatních věcech (docíliti, v nejbližší dny) byl již v »N. Ř.« výklad podán.

Panu Sp. v Nýdku. 1. České slovo koruna vzniklo přímo z latinského corona, z něhož (po zániku prvého, nepřízvučného o) vzniklo i něm. Krone. — 2. Slovo kramář je v češtině odedávna (dosvědčeno již z pol. 14. stol.); původu jest ovšem německého, z krâmári (nyní = Krämer). — 3. Rabovati je z něm. rauben, plundrovati z plündern, troky z něm. Trog, trakař z tragen. — 4. Správné je řídící (= kdo řídí, jako svítící, kdo svítí), nikoli řídicí ani řidicí. — 5. Hazór snad souvisí se slovem hazuka (s příponou -ér, č. -our, jako v cancór, cecór). — 6. Véba je z něm. Webe (stůčka plátna).

Panu F. H. v Olomouci. Ign. Herrmann má pravdu: Češi je tvar novější, dosti pozdní, v době staré se říkalo Čechově (nebo Čechy). Ještě roku 1602 táže se stran těchto tvarů Šimon Podolský mistrů učení pražského, a mistři, opírajíce se o gramatickou analogii a autoritu Veleslavínovu i Zřízení zemského a řídíce se zvykem, odpovídají, že tvar správný je »Čechové« (Gebauer, Hist. ml. III, 1, 90). Koncovka -ové byla v starší době rozšířenější než v nynějším jazyku spisovném, kde se jí užívá většinou jen u jmen osobních; u některých slov je pravidlem a vylučuje koncovku -i, která vedle ní se vyskytuje, na př. synové (nikdy syni), duchové, ptáčkové, tvorové, Václavové, Josefové, Novákové, Jiráskové, králové, otcové, strýcové, sluhové, radové, soudcové, strážcové ap. V nářečích je koncovka -ové řidší než v jazyce obecném, v některých jí vůbec není; odtud rozdíl, který se vám jeví mezi jazykovou praksí moravskou a češtinou pražskou, stojící pod vlivem jazyka spisovného. — Panchart (přesmyknutím a přizpůsobením známějšímu zakončení -ant také parchant) je podle Brandlova Glossáře z něm. banchart, Bankhart, Bankart = Bankkind, der von der Bank gefallene, der nicht im Ehebette, sondern ausserhalb desselben an wilder Ehe Gezeugte. Bastard je původu francouzského z bastard, bâtard. — O výrazech »poznej se sám« a »poznej sama sebe« je výklad v 1. seš. 3. roč. Naší Řeči pod heslem »Vidím se nucen« či »nucena«? — Proč nemáme dosud etymologického slovníku českého, je těžko říci; je toho víc, co nemáme. Pomáháme si zatím slovníkem Miklosichovým anebo Bernekerovým, jenž právě vychází. V české literatuře přinášejí výklady etymologické Listy filologické, Časopis pro moderní filologii, Sborník filologický, Věstník České Akademie, Naše Řeč a j.

Panu J. J. v Praze. Jde-li o odměnu za pečení (Backlohn), je správnější tvar pečné; pecné by bylo, co se týká peci, tedy na př. poplatek z peci. Proto také

by bylo lépe říkati výpečnost (= vypékací schopnost) než výpecnost; slovo analogicky utvořené je na př. výřečnost (= schopnost vyříci).

Panu F. K. v Praze. Vyčítáte nám, že nestejně citujeme: někdy spisovatele nebo knihy ani nejmenujeme, někdy přidáme číslo stránky a pod., jindy nic. Úplněji citujeme pro odborníky, aby mohli správnost dokladu zjistiti (bývá toho často třeba); kde odborník podrobný odkaz najde ve známých pramenech (v Jungmannovi, v Gebauerově Histor. mluvnici nebo Slovníku), zdá se nám zbytečným (někdy přidáme i zde číslo, na doplnění nebo na opravu odkazu cizího). Doklady méně významné nebo doklady z nové doby, kde jde více o věc než o pramen, necháváme i jinde bez odkazu. A proč jsou bez čísel doklady z Passionálu? Protože není posud v nové době celý vydán (bohužel!) a nevíme, podle kterého rukopisu nebo tisku citovati, aby čtenář doklad našel; u dokladů svých si pomáháme tak, že přidáme, ze kterého života je doklad vzat, není-li to (jako na př. II, 197) zřejmo z dokladu samého.

Panu E. Š. v Praze. Rozdíl mezi podst. jmény, která znamenají živé bytosti, a těmi, která značí neživé, jeví se v jazyce českém (spisovném) jen u některých deklinací (nikoli vesměs) a při té příležitosti jest také na něj v mluvnicích upozorňováno. Rozdíl ten není ovšem proveden s takovou neúprosnou důsledností — té v jazyce nebývá nikdy — aby na př. podst. jméno člověk bylo pokládáno za jméno bytosti živé, ale podst. jm. nebožtík — jak upozorňujete — za jméno bytosti neživé; při slově nebožtík přece stále jsme si vědomi, že jde o člověka, a vědomím tím se řídí i tvary jeho. Toto vědomí spojitosti, po případě tvarová setrvačnost může v různých případech působiti různě; říkáme stisknouti kohoutek, sednouti na kozlík, ale hráti špačka, zdvihnouti slavíka (doutníkový nedopalek) atd. Takové rozdíly si vytváří jazyk sám a nutno je respektovati. — O rozdíle mezi výrazem »díval se s Vyšehradu« a »ta žena je z Vyšehradu« bylo vykládáno v »N. Ř.« II, 222 v odpovědi sl. M. N. v Praze, 4.

Panu J. Š. v Střekově. Něm. strecken se překládá českým nastavovati. Slovo Zementstrecker by bylo tedy nejlépe přeložiti českým cementový nástavek. O německo-českém a česko-německém slovníku odborném pro vodní a pozemní stavitelství nevíme o žádném.

Panu J. V. v Třebíči. 1. Slovo zátinek n. zátinka, zátin (od zatnu, zatíti, opět. zatínati, jako počínek od počnu, nápinky od napnu) znají naše slovníky (na př. Kott V, 299) ve významu zatětí, zátes, vrub. Matením se slovem zátyněk (také zátyna, zátyň od zatýniti = zahraditi) stalo se slova zátinek označením části mlatu (Jungm. V, 571), vl. přehrady mezi mlatem a pernou. — 2. Zpíti ti se, stč. vzpietiti sě, jest utvořeno ze slova (v)zpět a znamená zpět se obrátiti, ve významu přeneseném »na cestě nastoupené, v slově, slibu nesetrvati«. Martínek z Bavorova píše (r. 1432 v Arch. Č. III, 9) panu Oldřichovi z Rožmberka »žeť sě papež byl zpietil proti tomu koncilium a odvolal je a prodlil za puoldruhého léta do Bononie«. Slovo zpíti se žije nejen na Moravě, nýbrž i v Čechách, zvl. jižních (často u Holečka v »Našich«); jest významu perfektivního, dokonavého, a odepětím počátečního z-, které je tu vlastně nerozlučnou součástí kmene (zpět), utvořeno bylo (podle vzoru zbíti — bíti a p.) z něho sloveso nedokonavé

»pítiti se« (kupec se mu pití Kott VII, 244 z Počátecka a j.). — 3. Břest je slovo obecně slovanské, značící strom, který v Čechách slove jilm (z něm. ilme). Za moravismus prohlašuje jméno břest ve své mluvnici již Blahoslav (v. »N. Ř.« I, 117). — 4. Zděř (Jungm. V, 632), podle Dobrovského s-děř (ze slovesa dříti, dru), značí zpravidla železnou obruč ke stahování. Na př. Vratislav z Mitrovic vypravuje ve svých Příhodách (str. 62) o sloupu Apollonově na cařihradském aurat-basaru, že sloup častým zemětřesením poškozený byl »mnohými železnými obručemi a zděřmi stažen«, aby se nerozpadl. — 5. Až tak (= tak tuze) je zesílené tak; Kott V, 924 uvádí toto příslovce s doklady, čerpanými podle přispěvatelů z Moravy (ze Vsatska a z Bohuslavska), na př. Dnes není až tak horko. — 6. Mitmem je výraz příslovečný, který se na Moravě vyskytá podle Bartoše také ve tvarech mítvavo (= střídavě, různem), mítvem (= šikmo), mitvem (= napříč), hor. mitvy (= střídavě), mitmamo (= jeden sem, druhý tam); s ním souvisí i sloveso val. mítvať sa (v knížkách = přemítati). Tvarový základ všeho toho je kořen mi-, který je v minouti, mimo, a východiště významové střídavý pohyb dvou nebo více předmětů (jako v slovech mimochod, mimochodník). Příslovce výše uvedená vznikla asi z některého tvaru podst. jm. mitva n. mitvo; rozmanitost jejich koncovek vysvětluje se jednak přikláněním k rozličným jiným příslovcím, jednak rozmanitým vespolným křižováním hláskovým. — 7. Čina, slovo rozšířené na Moravě (Bart. Dial. slovník 49) i v Čechách, zvl. východních (Kott V, 1201), znamená těžký výkon, svízelnou práci, na př. bode mět čeno (= činu) obdržet se (= udržeti se) na familii (= na chalupě, Bart. na uv.m.), přenesením svízelné počasí, nečas, boží dopuštění, na př. to byla dnes čina! — 8. Okotrč, správně vokotrč, jest příslovce složené: v oko trč (ze slovesa trčeti); v nynějším spis. jazyce jest neznámo, ze starších spisovatelů užíval ho, pokud víme, Kosina v Olympských hovorech s významem naopak, proti: »Fraseologie latinská nic jinak než jako česká po přednosti na časoslově se zakládá, verbálná tedy jest, kdežto němčina tomu v oko trč vypěstovala fraseologii po přednosti nominálnou« (Ol. hov. I, 72); pod. v oko trč smlouvě naší (t. I, 66) a j. V jazyce starším bylo podst. jméno vokotrč s významem asi = vzepření, zprotivení, zpupnost. Bartoš Písař ve své Kronice (vydání v Pramenech VI, 8a) vypravuje o spiknutí některých českých pánů a dvou měšťanů s Matiášem proti králi Vladislavovi a dokládá: »A tak ti čtyři (t. j. dva páni a dva měšťané) musili za jiné tu vokotrž(!) hraditi pro nějaké srozumění jich s králem Matiášem proti králi, pánu svému«. A na jiném místě (str. 192a) líče, jak Pražané neradi a s nechutí stavěli do pole pomoc králi Ludvíkovi do Uher r. 1526., praví: »A v tom nějaký Jan Pastucha řečený od tří korun — a Blažek z Tejna s jakous vokotrží (ost. rukopisy vokotrčí a vokolotří) nenapravitelnou, spolusousedé z Prahy, byli postaveni za hejtmany a za správce nad Pražskými«.

✱

Oprava. Na str. 47., ř. 19. místo „stala se" čti *stala.*

Číslo 2. vyšlo dne 28. února 1919. Z redakce odpovídá dr. Jaroslav Vlček.
Tiskla firma: Th. Venta, společnost s r. o. v Praze I., v ul. Bílkově č. 17.